

ЛІСОВИЙ ПОТЕНЦІАЛ ЯК ВИЗНАЧАЛЬНИЙ ВИД ПРИРОДНИХ РЕСУРСІВ В ЕКОСИСТЕМАХ УКРАЇНИ

Руденко С.В., Руденко В.П.

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича
вул. Коцюбинського, 2, 58002, м. Чернівці
s.rudenko@chnu.edu.ua, v.rudenko@chnu.edu.ua

Доводиться, що основою для визначення екосистем, у яких лісові багатства є першими (домінантними) чи другими (субдомінантними) видами природних ресурсів у компонентній структурі сумарного природно-ресурсного потенціалу (ПРП), є матеріали його вартісної переоцінки, проведеної на єдиній методологічній базі за осередненими за п'ять-сім років показниками продуктивності природних ресурсів у розрізі первинних природних районів, областей, провінційних екосистем, підзон, біомів – природних зон та країн України станом на 01.01.2022р. Стверджується, що виявлення тих екосистем, у яких лісовий потенціал є доміантним чи субдомінантним у ПРП, дозволяє ефективніше реалізовувати стратегічні пріоритети сталого розвитку природокористування як на загальнодержавному, так і на регіональному рівнях. З'ясовано, що серед 360 екосистем України (від рівня 278 природних районів, 57 обласних екосистем, 14 провінційних екосистем, 3 підзон, 4-х біомів-природних зон до 3 природних країн) у 36 лісові ресурси є доміантними (першими) та субдомінантними (другими) видами природних ресурсів за абсолютною величиною оцінки їх потенціалу в сумарному ПРП. Ще у 51 екосистемі України лісові ресурси є третім за значенням видом природних багатств. Отже, майже у кожній четвертій екосистемі України з лісовим потенціалом на пряму пов'язані реальні можливості забезпечення їх сталого розвитку, зниження екологічних ризиків та безпечного довкілля. Встановлено, що особливо значущою є роль лісових ресурсів у структурі сумарного ПРП серед екосистем обласного рівня у Мармароській (32,2%), Полонинсько-Черногірській (26,2%) та Вододільно-Верховинській (24,3%) областях Українських Карпат, а на рівні первинних природних районів – у Клесівсько-Рокитнянському (Область Житомирського Полісся), Воловецько-Колочавському (Вододільно-Верховинська область), Рахівсько-Чивчинському (Мармароська область) та Свидовецько-Черногірському (Полонинсько-Черногірська область) районах. Знано нижчим є субдомінантне значення лісового потенціалу у Хоминсько-Костобобрівському районі Обл. Новгород-Сіверського Полісся та у південних Томашпільсько-Піщанському та Балтсько-Савранському природних районах. Загалом же з'ясовано, що серед загальної кількості субдомінантних за лісовим потенціалом екосистем України близько 13% із них мають частку лісових ресурсів у їх сумарному ПРП більшою 30%, ще у 2/3 екосистем ця частка на рівні 25-30%, у 1/3 екосистем від 20 до 25%. *Ключові слова:* доміантні і субдомінантні лісові ресурси, сукупні природні ресурси, природні райони, екосистеми, біоми України.

Forest Potential as a Determinant Type of Natural Resources in the Ecosystems of Ukraine. Rudenko S., Rudenko V.

It is argued that the basis for identifying ecosystems in which forest resources are primary (dominant) or secondary (subdominant) types of natural resources within the component structure of the total natural resource potential (NRP) lies in the materials of its valuation reassessment. This reassessment was conducted on a unified methodological basis using averaged indicators of nature resource productivity over the past five to seven years, analyzed across primary rayons, oblasts, provincial ecosystems, subzones, biomes (natural zones), and across Ukraine as of January 1, 2022. It is further asserted that identifying ecosystems in which forest potential is dominant or subdominant within the NRP allows for more effective implementation of strategic priorities for the sustainable use of natural resources at both the national and regional levels. It has been established that, among the totality of 360 ecosystems in Ukraine (from the level of 278 natural rayons, 57 oblast-level ecosystems, 14 provincial ecosystems, 3 subzones, and 4 biomes-natural zones, to 3 natural countries), 36 of them have forest resources as dominant (first) and subdominant (second) types of nature resources with regard to absolute value of their potential within the total NRP. In 51 more Ukrainian ecosystems forest resources are the third-significant type of natural wealth. Thus, the real opportunities to provide for their sustainable development, along with the decrease of ecological risks and making the environment safe are directly connected with almost every fourth ecosystem of Ukraine with forest potential. It has been established that the role of forest resources in the structure of total NRP is especially significant, among the oblast-level ecosystems, in the Marmaros (32,2%), Polonynsko-Chornohirska (26,2%), and Vododilno-Verkhovynska (24,3%) oblasts of the Ukrainian Carpathians, and, at the level of primary natural rayons, in the Klesivsko-Rokytnianskyu (Oblast of Zhytomyr Polissia), Volovetsko-Kolochavskyu (Vododilno-Verkhovynska Oblast), Rakhivsko-Chyvchynskyu (Marmaros Oblast), and Svydovetsko-Chornohorskyu (Polonynsko-Chornohirska Oblast) rayons. A significantly lower subdominant value of forest potential is observed in the Kholynsko-Kostobobrovskyu rayon of the Novhorod-Siverskyi Polissia Oblast, as well as in the southern Tomashpilsko-Pishchanskyu and Baltsko-Savranskyu natural rayons. In general, it has been established that among the total number of ecosystems in Ukraine with subdominant forest potential, about 13% have a share of forest resources in their total natural resource potential (NRP) exceeding 30%; in another two-fifths of the ecosystems, this share is at the level of 25–30%, and in one-third it ranges from 20% to 25%. *Key words:* dominant and subdominant forest resources, common natural resources, natural rayons, ecosystems, biomes of Ukraine.

Вступ. Постановка проблеми та її актуальність. Лісові ресурси, лісогосподарський комплекс України, їх збалансований розвиток є однією з основ стратегії сталого розвитку держави. Згідно з постановою Кабінету Міністрів України, центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері лісового та мисливського господарства, є Державне агентство лісових ресурсів України (Держлісагентство) [1]. Лісові відносини в Україні, як відомо, регулюються Конституцією України, Законом України "Про охорону навколишнього природного середовища" [2], Лісовим кодексом України [3] та іншими законодавчими актами України [4]. У названих документах відзначається, що лісові ресурси України є її національним багатством, важливою складовою природно-ресурсних екосистем та їх природно-ресурсного потенціалу, що охоплює мінеральні, водні, земельні, лісові, фауністичні та природно-рекреаційні компоненти. Зрозуміло, що місце і значення лісових ресурсів в екосистемах можуть бути відповідно оцінені лише в єдиній системі природно-ресурсних кадастрів через еколого-економічний (вартісний) вимір продуктивності усього природно-ресурсного комплексу держави. Здійснена нами переоцінка ПРП України станом на 01.01.2022р. у розрізі її первинних природних районів, областей, провінційних екосистем, біомів – природних зон, підзон, країн [5], дозволяє визначити ті екосистеми, у яких лісові біогеоценози є першими (домінантними) чи другими (субдомінантними) видами природних ресурсів у компонентній структурі потенціалу. Звісно ж, якщо роль лісових ресурсів у ПРП екосистем є такою значущою, провідною, то не важко довести, що саме з ними пов'язані перспективи подальшого збалансованого розвитку регіонального природокористування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню місця і ролі окремих видів природних ресурсів в екосистемах різного таксономічного рівня, у тому числі і лісових ресурсів, присвячено чимало праць як окремих науковців, так і творчих колективів. Серед них відзначимо М.А. Голубця [6], у тому числі і зі співавторами [7], які лісові ресурси розглядають як важливішу складову екологічного потенціалу наземних екосистем, наголошують, що екологічний потенціал визначається структурою ландшафту, особливостями його розвитку та підлягає істотному впливу його антропогенної трансформації. Значну роль лісових ресурсів у стійкості геосистем до антропогенних навантажень відзначав і М.Д. Гродзинський у розробленій ним концепції типів ландшафтних територіальних структур [8]. О.І. Дребот та Н.В. Палапа, у розв'язанні надскладних сучасних екологічних проблем України розглядають ліси, використання їх ресурсів як один з головних пріоритетів збалансованого розвитку регіонів [9]. В.О. Хрутьба зі співавторами, у плані відновлення України лісові екосистеми трактують як

важливий інструмент екологічної трансформації післявоєнної реконструкції [10]. В.В. Мельник-Шамрай з колективом, досліджують лісові екосистеми крізь призму збереження біологічного різноманіття на природоохоронних територіях України [11]. В.М. Петлін наголошує на необхідності гармонійного розвитку природних систем, взаємозв'язку виробничих сил з природно-ресурсним потенціалом [12]. Ліси України, їх збереження є ключовим інструментом у гармонізації екологічної політики та збільшенні заповідного фонду, стверджує Н.М. Гордій [13]. Учені з зарубіжних країн М.К. Джарія зі співавторами [14], Т.С. Кіннаман [15], Л. Кртічка зі співавторами [16], А.Е. Мартін з колективом [17], наголошують на проблемах збалансованого використання, охорони та відтворення природних, зокрема, лісових ресурсів, їх сталого розвитку, лісоресурсному менеджменті. Разом з тим, варто звернути увагу на ще недостатні зусилля науковців у розробці наукових питань щодо кількісної оцінки ролі, значення лісових ресурсів у структурі інтегрального природно-ресурсного потенціалу на рівні первинних екосистем районного, обласного рівня, провінційних екосистем, підзон, біомів-природних зон і природних країн України. Отже, **головною метою нашої розвідки** є з'ясування ролі, значення лісових ресурсів у тих екосистемах України, де вони займають провідні позиції у компонентній структурі ПРП, тобто де вони є доміантними (першими) або субдомінантними (другими) видами природних ресурсів за абсолютною величиною їх потенціалу.

Матеріали та методи дослідження. Взв'язавши за основу абсолютну величину лісового потенціалу у вартісній оцінці сумарного ПРП, визначаємо ті екосистеми від рівня первинних природних районів, областей, провінційних екосистем, біомів – природних підзон, зон, країн України, у яких лісові біогеоценози займають першу чи другу позиції у компонентній структурі потенціалу (див.табл.1). Матеріали для її складання почерпнуті з [5].

Результати та їх обговорення. Серед 360 екосистем України (від рівня 278 природних районів, 57 екосистем обласного рівня, 14 провінційних екосистем, 3 підзон, 4-х біомів – природних зон та 3-х природних країн) у 36 лісові ресурси є доміантним (першим) та субдомінантним (другим) видом природних ресурсів за абсолютною величиною оцінки їх потенціалу в сумарному ПРП. Це складає 10% від загальної кількості екосистем України. Ще у 51 екосистемі України лісові ресурси є третіми за значенням видом природних багатств. Таким чином, лісовий потенціал є одним з визначальних у структурі природних продуктивних сил держави, характеризуючи майже ¼ її природних комплексів.

Як видно з табл.1, серед екосистем обласного рівня потенціал лісових ресурсів є субдомінантним у п'ятьох з них. Найбільшою є частка лісових ресурсів у сумарному ПРП у Мармароській області

Лісові ресурси як домінантна та субдомінантна складові природно-ресурсного потенціалу екосистем України

Лісові ресурси як:			
домінантний вид ПРП (назва екосистеми)	частка у структурі ПРП, %	субдомінантний вид ПРП (назва екосистеми)	частка у структурі ПРП, %
		I. Область Волинського Полісся	22,4
		1. Верхньоприп'ятський район	25,4
		2. Нижньостирський район	26,0
		3. Любомльсько-Ковельський район	22,5
		4. Маневицько-Володимирецький район	26,7
		5. Колківсько-Сарненський район	27,2
		7. Ківерцівсько-Цуманський район	20,1
III. Область Житомирського Полісся			
13. Клесівсько-Рокитнянський район	32,3		
		14. Олевсько-Білокоровицький район	30,7
		15. Словечансько-Овруцький район	26,0
		IV. Область Київського Полісся	
		24. Руднянсько-Вільчанський район	30,0
		29. Нижньотетерівський район	22,1
		VI. Область Новгород-Сіверського Полісся	
		40. Хоминсько-Костобобрівський район	17,9
		XV. Придністровсько-Східно-Подільська височинна область	
		86. Томашпільсько-Піщанський район	4,2
		XVIII. Південно-Подільська височинна область	
		97. Балтсько-Савранський район	5,9
Українські Карпати – гірська провінційна екосистема			
		I. Передкарпатська височинна область	
		3. Дрогобицько-Меденицький район	25,8
		7. Надвірнянсько-Печеніжинський район	24,1
		10. Вишницько-Сторожинецький район	23,9
		11. Вашковецько-Глибоцький район	20,8
		II. Зовнішньо Карпатська область	23,2
		12. Старосамбірсько-Східницький район	22,7
		14. Космацько-Виженський район	24,9
		15. Славсько-Сколівський район	26,2
		16. Верхньоосвіцько-Верхньобистрицький район	26,2
		17. Криворівнянсько-Дихтинський район	30,0
		III. Вододільно-Верховинська область	24,3
		18. Турківсько-Опорецький район	21,6
		19. Торунсько-Лопухівський район	22,9
		20. Ясінянський район	30,5
		21. Ворохтянсько-Путильський район	29,7
		23. Воловецько-Колочавський район	33,2
		IV. Полонинсько-Чорногірська область	26,2
		26. Свидовецько-Чорногірський район	31,7
		27. Гринявсько-Яровицький район	28,0
		V. Мармароська область	32,2
		28. Рахівсько-Чивчинський район	32,2

* складена за матеріалами авторів [5].

(32,2%), далі йдуть Полонинсько-Черногірська (26,2%) та Вододільно-Верховинська (24,3%) області. Найнижча частка лісових багатств – у ПРП Зовнішньо-Карпатської області (23,2%) та Облaсті Волинського Полісся (22,4%).

Серед 31 екосистеми районного рівня лише в одній – Клесівсько-Рокитнянській (Область Житомирського Полісся) лісовий потенціал є доміантним, складаючи 32,3% у сумарному ПРП території. Решта – 30 екосистем – це субдоміантні за лісовим багатством природні комплекси. Найвищою є частка лісових ресурсів у сумарному ПРП у Воловецько-Колочавському районі – 33,2%, а найнижчою – 4,2% – у Томашпільсько-Піщанському районі, що у Придністровсько-Східно-Подільській височинній області. Слід зразу ж відзначити, що екосистеми, у яких лісові ресурси як субдоміантний вид займають менше 20% у складі сумарного ПРП, є, скоріше за все, винятком. Їх лише 1/10. Майже стільки ж екосистем, де частка потенціалу лісових ресурсів в інтегральному ПРП перевищує 30,0%. Йдеться вже про згаданий Воловецько-Колочавський район, Рахівсько-Чивчинський (32,2%) та Свидовецько-Черногірський (31,7%) райони.

Найтипівішими є екосистеми, у яких потенціал лісових ресурсів у структурі ПРП складає від 25 до 30 відсотків. Таких в Україні 2/3 від усіх субдоміантних екосистем за лісовим багатством. Найпоширенішим вони є в Облaсті Волинського Полісся, Зовнішньо-Карпатській та Полонинсько-Черногірській областях.

Ще майже 1/3 субдоміантних за лісовим багатством екосистем характеризують природні райони з часткою лісових ресурсів у сумарному ПРП

на рівні 20-25%. Основний регіон поширення – Передкарпатська височинна область.

Висновки. Встановлено, що за абсолютною величиною потенціалу лісові ресурси у структурі сумарного ПРП України є першим (доміантним) або другим (субдоміантним) видом природних багатств у 36 (з 360) екосистем держави різного ієрархічного рівня, починаючи від рівня природних районів, областей і закінчуючи біомами – природними країнами. Ще у 51 екосистемі України лісові ресурси є третім за значенням видом природних багатств. Отже, майже у кожній четвертій екосистемі України з лісовим потенціалом нап'язана реалізація стратегічних цілей державної екологічної політики, зокрема їх сталий розвиток, зниження екологічних ризиків та безпечне довкілля.

Особливо значущою є роль лісових ресурсів у структурі сумарного ПРП серед екосистем обласного рівня у Мармароській (32,2%), Полонинсько-Черногірській (26,2%) та Вододільно-Верховинській (24,3%) областях Українських Карпат, а на рівні первинних природних районів – у Клесівсько-Рокитнянському (Область Житомирського Полісся), Воловецько-Колочавському (Вододільно-Верховинська область), Рахівсько-Чивчинському (Мармароська область) та Свидовецько-Черногірському (Полонинсько-Черногірська область) районах.

Знано нижчим є субдоміантне значення лісового потенціалу у Хоминсько-Костобобрівському районі Облaсті Новгород-Сіверського Полісся та у південних Томашпільсько-Піщанському та Балтсько-Савранському природних районах.

Література

1. Про затвердження Положення про Державне агентство лісових ресурсів України : Постанова Кабінету Міністрів України; Положення від 08.10.2014 № 521. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/521-2014-%D0%BF> (дата звернення: 31.03.2026).
2. Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25.06.1991 № 1264-ХІІ. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1264-12> (дата звернення: 31.03.2026).
3. Лісовий кодекс України : Кодекс України; Закон, Кодекс від 21.01.1994 № 3852-ХІІ. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/3852-12> (дата звернення: 31.03.2026).
4. Про природно-заповідний фонд України : Закон України від 16.06.1992 № 2456-ХІІ. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2456-12> (дата звернення: 31.03.2026).
5. Руденко С.В., Руденко В.П. Сучасний вимір природно-ресурсного потенціалу природних країн, біомів, провінційних екосистем, природних областей та районів України. Менеджмент туристичної індустрії: освітньо-наукові доміаннти : колективна монографія / Руденко В.П., Підгірна В.Н., Наконечний К.П. та ін. Чернівці : Чернівецький нац. ун-т ім. Ю. Федьковича. 2024. С. 4-21.
6. Голубець М.А. Екосистемологія. Львів: Поллі, 2000. 316 с.
7. Голубець М.А., Марискевич О.Г., Крок, Б.О., Козловський М.П., Башта А.-Т.В., Гнатів П.С., ... Яворницький В.І. Екологічний потенціал наземних екосистем. Львів: Поллі, 2003. 180с.
8. Гродзинський, М.Д. Пізнання ландшафту: місце і простір: Монографія. У 2-х т. К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2005. Т. 1. 431с.
9. Дребот О.І., Палапа Н.В. Екологічна політика України в контексті розвитку культури та свідомості населення. *Агроекологічний журнал*. 2026. №1. С. 6-21. DOI: <https://doi.org/10.33730/2077-4893.1.2026.354118>
10. Хрутьба В.О., Кобзиста О.П., Лисак Р.С., Хрутьба Ю.С., Борятинський М.Ю., Бельмега І.В. План відновлення України як інструмент екологічної трансформації післявоєнної реконструкції. *Екологічні науки: науково-практичний журнал* 2025. №3 (60). С. 71-76. DOI: <https://doi.org/10.32846/2306-9716/2025.eco.3-60.13>

11. Мельник-Шамрай В.В., Шамрай В.І., Курбет Т.В., Іванюк Р.О., Кагукіна А.М. Збереження біологічного різноманіття на природоохоронних територіях у межах лісових екосистемах. *Екологічні науки: науково-практичний журнал* 2025. №4 (61). С. 256-264. DOI: <https://doi.org/10.32846/2306-9716/2025.eco.4-61.41>
12. Петлін, В.М. Гармонія організованості природних територіальних систем: монографія. Луцьк: Вид. центр. СНУ ім. Лесі Українки, Простір-М. 2019. 516с.
13. Гордій Н.М. Сучасний стан заповідної справи в Україні та країнах Європейського Союзу. *Екологічні науки: науково-практичний журнал* 2025. №5 (62). Частина 2. С. 205-208. DOI: <https://doi.org/10.32846/2306-9716/2025.eco.5-62.2.33>
14. Jhariya, M.K., Meena, R.S., & Banerjee, A. Ecological Intensification of Natural Resources for Sustainable Agriculture. *Springer Singapore*. 2021. 655 p. DOI: <https://doi.org/10.1007/978-981-33-4203-3>
15. Kinnaman, T.C. A New Perspective on the Natural Resource Curse. *World*. 4(4). 2023. 670. DOI: <https://doi.org/10.3390/world4040042>
16. Krticka, L., Tomchikov, I., & Rakytova, I. Development versus conservation: evaluation of landscape structure changes in Demanovska Valley. Slovakia. *Journal of Mountain Science*. 2018. Vol. 15. 1153 p. DOI: <https://doi.org/10.1007/s11629-018-4870-0>
17. Martin, A.E., Collins, S.J., Crowe, S., Girard, J., Naujokaitis-Lewis, I., Smith, A.C., ... Fahrig, L. Effects of farmland heterogeneity on biodiversity are similar to – or even larger than – the effects of farming practices. *Agriculture, Ecosystems and Environment*. 2020. Vol. 288. 1-13. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.agee.2019.106698>

Дата першого надходження статті до видання: 03.04.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 21.05.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 30.05.2026